




ARANathDIA

Universitat Autònoma de Barcelona
Servei de Biblioteques
Biblioteca de Comunicació
i Informació General

MONOGRAFIC · Octubre de 2006 · Número 7



ETH FUTUR DERA LENGUA
PANORAMA
AUDIOVISUAL

Te portam **SEGRE** en çò de tò



Cada dia as **mès** auantatges entà abonar-te-i

mès economic.

Important descomide sus eth prètz de portada.

mès comòde.

Cada dia poiràs ayer **SEGRE** a on tu volgues, en casa, al quiòsc, en trabalh...

mès flexibilitat.

Er abonat causís se quin ei eth sòn periòde d'abonament, de deluns a dimenge, de deluns a diuendres, annau, semestrau, trimesadèra, eca. Tanben mos adaptam as tues vacances.

mès auantatges en club der Èish.

Descompdes e aufèrtes especiaus en entrades en teatres, actuacions musicaus, cinèma, musèus, eveniments esportius...

Informa-te'n:

SEGRE

973 24 80 00

de deluns a diuendres
de 09.00 h a 13.00 h
e de 16.00 h a 19.00 h

mès innovación, **SEGRE** digitau.

Abonament e accés gratuït en toti es servicis de pagament compresa era emerotèca a compdar de 1995 (55 euros / an).

mès beneficiaris per abonament.

Per un abonament, enquia tres membres dera família pòden sollicitar eth carnet e servir-se de toti es sòns auantatges.

4



Eth futur Er
Estatut e era TDT
òbren ua naua
etapa entara
lengua

per Anna Sàez

Servel de Biblioteques
Biblioteca de Comunicació
i Hemeroteca General

12

**Naues
tecnologies**
Prototip de
traductor
automatic

per Maria Monge

- 2 NOV. 2006

16

Lleida TV
Era licència deth
Grop SEGRE
emterà un 30% en
aranés

Naues realitats, naui besonhs?

Er aranés ei dejà lengua cooficiala en tot eth territòri catalan. Sus eth paèr, aguesta naua realitat amiarà naui besonhs. Plan segur que s'era administracion a de poder aufrir es sònns servicis en lengua aranesa, seràn de besonh traductors e interpretès. Açò se complète damb era revolucion que comportarà era arribada dera TDT. Ja s'an concedit dues licéncias privades qu'auràn d'aufrir "ua part significativa" dera sua programacion en aranés. Un d'aguesti canals ei entath Grop SEGRE, que aufrirà eth 30% de programes ena lengua pròpria d'Aran. Se daurís ua naua etapa entar aranés? Tot depenerà des recorsi que s'i destinen. Dera volentat política qu'atau sigue.

18

Lissa Escala
Ua periodista
comprometuda
damb eth sòn
país

per Anna Geli

20

Audiovisuau
Petita istòria des
mieis de
comunicacion en
aranés

per Aitor Carrera

30

**Va de
lengua** Er
aranés s'a arribat
a parlar en
Ondures e Filipines

ARANath**DIA**

EDITE: DIARI SEGRE S.L.U. DEPÓSIT LEGAL: L-1160-05. PRESIDENT: ROBERT SERENTILL UTGÉS. DIRECTOR EXECUTIU: JUAN CAL SÁNCHEZ. COORDINE: ANNA SÀEZ MATEU. MAQUETACION: ANNA BARCALA SIRVENT. IMPRESSION: LERIGRAF SLU.

Generalitat de Catalunya DAMB ETH SUPÒRT DERA GENERALITAT DE CATALONHA

Conselh Generau d'Aran E ETH CONSELH GENERALU D'ARAN

E ERA COLLABORACION DERA CATEDRA D'ESTUDIS OCCITANS DERA UNIVERSITAT DE LLEIDA

COLLABOREN EN AGUEST NUMERÒ: MIKEL ARISTREGI, F.BOYA, A.CARRERA, ANGELINA CASES, ANNA GELI, XAVI GUTIÉRREZ, EISHARC JAQUET, A. MARQUÉS, MARIA MONGE, JÈP DE MONTOYA, MERTIXELL NUS, JUSÈP LOÍS SANS, NÀDIA TOLSÀ, XAVIER UBEIRA E ANDREU VIDAL

Eth futur de

ETH NAU ESTATUT E ERA ARRIBADA DERA TDT SE CODISSEN ER ARANÉS

per Anna Sàez

FOTOS: NÀDIA TOLSÀ E MIKEL

Se calcule que pendent eth sègle XXI desparesheràn eth 50% des 6.000 lengües que se parlen en món. Ua chifra qu'a alumat totes es alarmes. Perilhe er aranés? Plan segur, pr'amor des estadistiques se sauen es crits d'euforia entà mielhors ocasions, mès aué veiram era botelha miei plea. Maugrat qu'encara i a fòrça faena per hèr de cara ara totau normalizacion lingüistica, dues naues realitats qu'a priori an ben pòc a veir son a punt de capvirar eth mon lingüistic aranés: eth nau Estatut e era arribada dera TDT.

era lengua



ETH NAU ESTATUT

Eth nau Estatut balhe ar aranés era categoria de lengua oficiala. Era Generalitat ja mò ficha entà qu'açò non demore

en paper mòg e en Politica Lingüística ja se promòn còrsi e acòrds damb eth Conselh Generau

Larticle 6 der Estatut d'Autonomia de Catalonha de 2006: Era lengua pròpria e es lengües oficials. En punt cinc d'aguest article liegem: "Era lengua occitana, nomentada aranés en Aran, ei era lengua pròpria d'aguest territòri e ei oficial en Catalonha, cossent damb çò qu'establís aguest Estatut e es leis de normalizacion lingüística".

Huelha de clausules administratiues particulares e de prescripcions

tecnicas deth contracte de gestion deth servici public de television digitau locau: "Quan era television age era sòn airau de servici ena Val d'Aran, aufèrta deth licitador d'emplegar er aranés de manèra significativa ena sua programacion".

Son tempsi propicis entar aranés. Aguestes dues realitats meteràn en marcha ua factoria dera lengua. Seràn de besonh traductors, dobladors, correctors, periodistes... Er aranés que se hè fòrt. Jusèp Loís Sans, responsable dera Oficina de Foment e

Ensenhament der Aranés, reconeish qu'ei optimiste respècte ath futur immediat. "Cau èster moderat e demorar a veir coma s'apliquen es normatives, se s'i destinen pro recorsi... mès ei innegable que se daurís un nau mon entar occitan, que i aurà un tèrratrem d'efèctes incalculables que harà qu'era lengua sigue fòrça mès visibla, mens secreta". De moment, era administracion catalana a començat a mòir ficha totun er impasse pròpri des periòdes electoraus. Jusèp Loís Sans ne balhe bèri

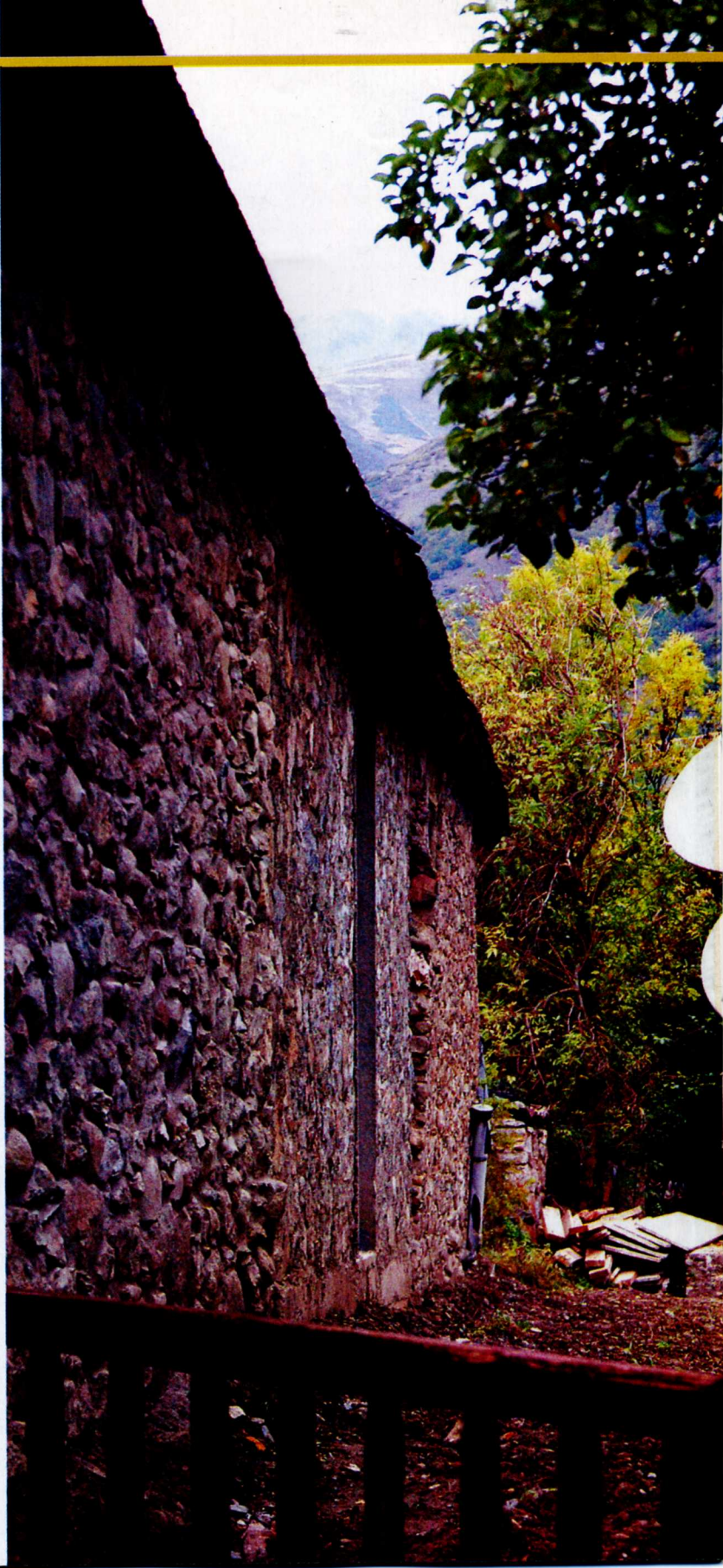


'Meddia aranés' a rebut eth premi Lengua Viua pera sua promocion der aranés des de hè 18 ans.

CARRÈ
SANTA
MARIA



exemples en tot advertir qu'ei "fòrça ardit" restacar-les dirèctament ath nau mapa lingüistic que mèrque er Estatut. "Non sai s'ei precipitat parlar d'aguesti prumèrs passi coma ua consequència dirècta d'aguesta naua realitat, mès en tot cas, des de Presidència, concretament des de Política Lingüística, ja an contactat damb nosati entà poder aufrir còrsi de difusion der aranés en totes es delegacions territoriaus". Es foncionaris, era Administracion, en general, aurà de besonh a compdar d'ara d'uns minims recorsi lingüistics entà afrontar un nau marc legau. Política lingüistica vò aufrir as trabalhadors era possibilitat d'aquerir uns coneishements minims d'occitan. "Sajaram qu'aguesti còrsi poguen servir entà auer un nivèu A d'aranés", soslinhe Sans. Aguest reconeishement oficiu acabarà damb eth faus mite dera supausada inutilitat d'aprèner ua lengua minoritària. Era Deputacion de Lhèida tanben vò aportar eth sòn gran de sable. Des dera sua fundacion publica, er Institut d'Estudis Ilerdencs, ja auie apostat hè temps per occitan, qu'ère plan present ena politica dera casa que dirigís Carme Vidal. Tanben s'autrege un prèmi literari en aguesta lengua laguens dera tradicionau serada de Sant Jordi. Ara era Deputacion fomenta un cors de traductors via telematica, entre d'auetes iniciatiues. Tanben a possat per un traductor occitan-catalan que preten èster un esturment de trabalh entàs ajuntaments dera demarcacion lheidatana. "I a un evident increment dera demana", reconeish Jusèp Loís Sans. E açò sonque qu'ei eth començament. "Aguest besonh de revirades se multiplicarà".



TOT UN DESFÍS

Eth Grop SEGRE a obtengut es sies licències de TDT as qu'optaue, inclodida era de Vielha-Mijaran.

Eth director executiu, Juan Cal, anòncie qu'eth 30% dera programacion serà en aranés. Tot un desfís.



UN TÈRRATREM

Mos centram ara en ensenhament: evidentment, s'er aranés passe a èster lengua cooficiala de Catalonha, calerà dar-la a conèisher enes escòles. Ena Universitat ja a arribat. N'í a pro en tot rebrembar era creacion dera Catedra d'Estudis Occitans dera Universitat de Lhèida que dirigís Jordi Suïls. Mès ath delà des estudi-osi universitaris, des filolègs, qu'ei de besonh cercar un public mès am-

pli, mès joen: es escolans de pertot de Catalonha. Non sonque hèr difusion dera lengua occitana enes escòles. "Qu'èm estudiant damb Educacion era possibilitat d'establir credits d'aranés". Ua auta hònt dubèrta se trape ena Euroregion. Eth responsable dera Oficina de Foment e Ensenhament der Aranés mos conde que s'apròpen posicions entà formar dinamizadors de cultura occitana. De hèt, es regions occitanes fran-



ERA TELEVISION PUBLICA

TV3 compde damb un espaci setmanau en aranés. Era television publica catalana se vò implicar

ara mès ena lengua dera Val d'Aran en tot doblar espacis tàs mainatges enter d'autres iniciatius

ceses comencen a organitzar-se entà plantar cara ath govèrn francès. Properament i a ua amassada prevista damb autoritats araneses entà prepausar en París com s'a resolgut en Catalonha era riquesa culturala que supause eth hèt que conviuen diuèrses lengües en un madeish territòri politic. Se presentarà un docu-

ment comun damb era experiéncia deth nau Estatut. "Semble que resultat d'aguesta naua politica lingüistica pòt arribar a auer efèctes sus tota Euròpa". Certament, un tèrratrem, coma pronostique Sans. "Mès en sens mès positiu dera paraula". Ara ben, eth Conselh Generau d'Aran pòt afrontar aguesta expansion idiomatica? Jusèp Loís Sans avertís qu'ei impossible aproedir tot Catalonha des deth Govèrn d'Aran.

ERA ARRIBADA DERA TDT

E en aguest contèxte arribe era Television Digital Terrestre, damb es sues ja celebres sigles TDT. Coma afectarà açò ar aranés? Un aute vitatge s'impause era prudéncia ara ora de hèr ua prevision, mès plan segur que se pòt afirmar categoricament qu'era auferda audiovisuala en aranés s'incrementarà notablement. Fòrça notablement. Des quate canaus multiplex que corresponen ath territòri aranés un ei municipau (public) e tres son privats. Eth public correspon as ajuntaments de Vielha-Mijaran, Naut Aran e Bossòst. Des tres licéncias privadas, ua non s'a concedit e eth Conselh Audiovisuau de Catalonha (CAC) a anonciat que se tornarà a trèir a concors mès tà dauant. Açò òc, ja i a dus nau canaus aprovadi e escahant motors. Ua licéncia a estat entath Grop SEGRE, empresa editora d'ARAN ATH DIA, e era auta entà Televisió Comtal. O ben, çò qu'ei lo madeish, entà Lleida Televisió Digital e entà Aran Television, que seràn es mèrques comerciaus d'aguestes empreses. Ena huelha de clausules administratiues particulares e de prescripci-



Prototip de traductor automatic der aranés

per Maria Monge

Auè en dia èm acostumadi a dispausar d'esturments lexicografics de consulta coma ei eth cas deth dictionari. Damb eth desvolopament des naues tecnologies e es sinergies sorgides entre es àmbits dera informatica e era lingüística, an neishut naues disciplines coma per exemple era ingenieria lingüística o era lingüística computacionau. Aguestes disciplines an dat lòc a nombroses techniques que faciliten era gestion e recuperacion dera informacion e qu'an dat coma resultat esturments coma eth dictionari electronic o eth traductor automatic, entre d'auti.

Ei en aguest marc que s'encastre eth projècte Apertium, amiat a tèrme peth grop d'investigacion Transducens deth Departament de Lenguatges e Sistèms Informatics dera Universitat d'Alacant.

E qué ei Apertium? Se tracte d'un motor e caisha d'esturments de còdi dubèrt entara traducció automatica de transferéncia superficial. Dit en d'outes paraules, ei un prototip dessenhàt entà revirar entre lengües restacades laguens deth projècte OpenTrad. Eth projècte OpenTrad ("Traduccion automatica de còdi dubèrt entà lengües der Estat espanhòu") siguec finançat peth ministèri d'Industria, Torisme e Comèrç.

Mès recentament, Apertium a rebut tanben finançament dera Generalitat de Catalonha entà desvolopar nau parells de lengües e un motor melhorat entà inclodir parells mès dificils coma ara anglés-catalan e tanben aranés-catalan.

Fòrça grops desvolòpen donades lingüísticas entà Apertium. Transducens desvolòpe es parells espanhòu-catalan, espanhòu-portugués, catalan-francés, aranés-catalan e anglés-catalan; eth Seminari de Lingüística Informatica dera Universidad de Vigo, eth parell espan-

hòu-galhec, e er Institut Universitari de Lingüística Aplicada dera Universitat Pompeu Fabra, es parells aranés-catalan e anglés-catalan. Ei damb aguesta darrèra universitat qu'era autora d'aguest article trabalhe en tant que tecnica superior de supòrt ara recèrca entara elaboracion deth còrpus lingüistic en aranés.

Eth prototip de traductor automatic constituís un esturment basic entà corbir es besonhs actuaus der aranés. Er objectiu ei posar eth procès d'estandardizacion en tot aproveir as usatgèrs dera lengua aranesa d'un element de consulta e d'un verificador de tèxtes escrits en temps real pr'amor qu'es dus esturments son disponibles en Internet:

xixona.dlsi.ua.es/prototype/ca/

Es contribucions deth traductor automatic der aranés ena estandarizacion e difusion dera lengua aranesa son nombroses. Conven remarcar es següentes: amendir eth laboriós prètzhet que represente eth hèt d'elaborar o actualisar un dictionari pr'amor que, mercés as còrpus textuaus, se poirie acréisher eth nombre d'entrades lexiques deth dictionari entà enriqueir eth vocabulari deth traductor automatic; representarie tanben un utís fòrça important entà facilitar eth trabalh des mainatges ena escòla; possibilitarie sense cap de dobeste un gran desvolopament deth material escrit der aranés; serie un esturment fòrça practic ena Administracion en generau: ena redaccion de documents oficiaus deth Conselh Generau d'Aran, en airau juridic,...; permeterie era consolidacion der usatge en generau der aranés coma lengua pròpria e veiculara en tot hèr-ne un usatge abituaus enes comunicacions intèrnes entre es administracions, enes

comunicacions dera Administracion damb eth ciutadan; facilitarie eth prètzhet des mieis de comunicacion en tot servir-se d'aguest utís entà difóner er aranés e en aranés; incrementarie era preséncia, eth coneishement e er usatge der aranés enes organizacions empresariaus e sindicaus en tot convertir-se ena lengua de comunicacion mercés ad aguest esturment; facilitarie era redaccion de tèxtes ena publicitat, informacion e atencion ath client des empreses d'Aran; assegurarie ua preséncia estandarizada der aranés en edicions, publicitat publica e privada, informatica, traduccions, difusion de material en aranés. En çò que tanh ar ensenhament escolar der aranés, eth traductor automatic garantirie un material didactic adequat.

Eth denominador comun de toti aguesti aspèctes ei posar eth procès d'estandarizacion e especializacion dera lengua mercés a un esturment basic entà desvolopar er aranés a nivèu escrit. Un esturment d'aguestes caracteristiques enriqueís e melhore era qualitat lingüística des produccions escrites en aranés.

Coma ja s'a mentat abantes, se tracte d'un prototip en un estat fòrça auançat mès que demane dera collaboracion des administracions entà posar tà dauant. Maugrat qu'encara i a fòrça faena per hèr de cara ara totau normalizacion lingüística, eth traductor automatic der aranés pòt contribuir de manèra espectaculara ara estandarizacion der emplec der aranés entre es membres dera nòstra comunautat lingüística. Ath delà, s'auem present eth nau Estatut que contemple era cooficialitat der occitan pertot eth territòri catalan, Aran e era rèsta deth territòri dispausarien d'un utís indispensable entara difusion der aranés.



SUBTITULACION

Ei important qu'eth public aranés pogue veir cinèma ena sua lengua. Doblar pellicules pòt semblar ua utopia, mès

era subtitulacion qu'ei factible. Ei era opcion de lengües com eth portugués o er olandés, damb un Estat ath darrèr.



Es repetidors son es gigants de besonh entà captar eth senhau de television.

ons techniques deth contracte de gestion deth servici public de television digitau local se demanaue as empreses qu'optèssen a ua des licències deth territòri aranés qu'eth licitador empleguèsse era lengua pròpria dera Val "de manèra significatiua ena sua programacion". Non se concrète cap chifra, mès plan segur qu'açò multiplicarà era aufèrta actuala. Tanben esperone a Television de Catalonha. Enquia ara sonque un programa en aranés ena grasilha. Se tracte d'un informatiu setmanau a cargue dera periodista Jovita Ané. Agust espaci, que s'emet es diendes des 14,10 as 14,20 en ua des-

connexion entara Val d'Aran deth Telenotícies Comarques de TV3, lèu deisharà d'èster era excepcion. Jusèp Loís Sans conde qu'era Television de Catalonha "reaccione plan favorablement" ara naua realitat audiovisuala. Pròva d'açò n'ei que se doblen programes entàs mainatges, com ara Ua man de condes. Un prumèr pas important. Era lengua occitana ja non s'ignòre, senon que se promò. "I a era sensibilitat entà hè'c".

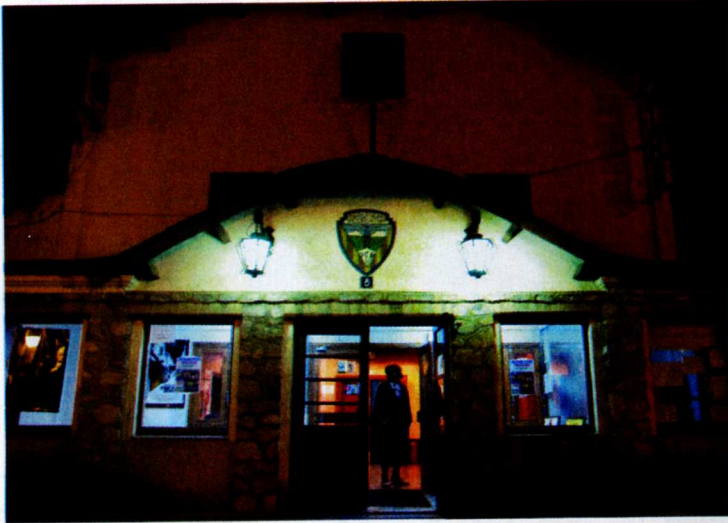
Evidentment, se TV3 se met a trabalhar ei pr'amor qu'es naua canaus dera TDT locau s'an metut en marcha e non poirie èster qu'era cadia publica catalana i anèsse a tri-

gòssa. Antonio Asensio, der ajuntament de Vielha-Mijaran, confirme qu'eth sòn consistòri ja a passat peth plen municipau era aprobacion deth consòrci damb es d'auti ajuntaments implicadi ena gestion deth canau. "Ara sonque manque que l'aproven Naut Aran e Bossòst, mès ja i trabalhen", soslinhe. Açò òc, non i aurà consòrci que valgue "s'eth Conselh Generau non s'i implique". Asensio tanben cre que s'i aurie de somar er ajuntament de Les, "qu'ei er aute ajuntament important d'Aran que manque en aguest projecte". Ei moderadament optimiste. "De moment sonque auem pressopòst en-

TELEVISION PUBLICA

Antonio Asensio, der ajuntament de Vielha, confirme qu'eth sòn consistòri ja a passat peth plen municipau era

aprobacion deth consòrci damb es d'audi ajuntaments implicadi ena gestion deth canau public



Eth cine de Vielha a un aire decadent plen de beutat.

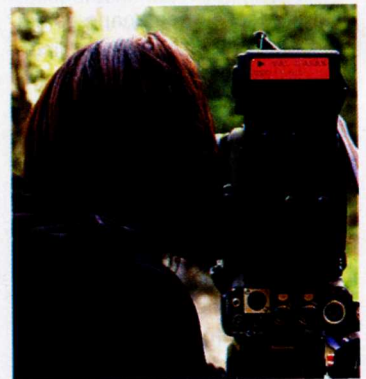
tà amiar a tèrme eth consòrci e acceptar formalament eth canau entà dispausar-ne". Subermontat aguest requisit burocratic, ei de besonh "que ne parlem totes es institucions d'Aran". Ja s'an hèt contactes damb eth Conselh, maugrat qu'encara ei lèu entà auançar com anaràn es negociacions. Mès se non arriben a bon tèrme, çò qu'a clar Antonio Asensio ei que "sense somar esfòrci, serà invivable". Eth sòn projècte preve auer ues installacions "minimes" entà poder aufrir servicis as ciutadans. Un petit estudi. "Era television ei plan cara", remèrque. Era programacion aurà de besonh "de bèra empresa" e, susot, de fòrça entenduda. "Auem de sajar d'arténher ua television publica aranesa independentament deth color politic deth Conselh Generau e es ajuntaments deth consòrci". Asensio ei fòrça conscient qu'era oportunitat qu'an dauant "ei istorica". E

maugrat es esfòrci que calerà hèr, s'a de profiter.

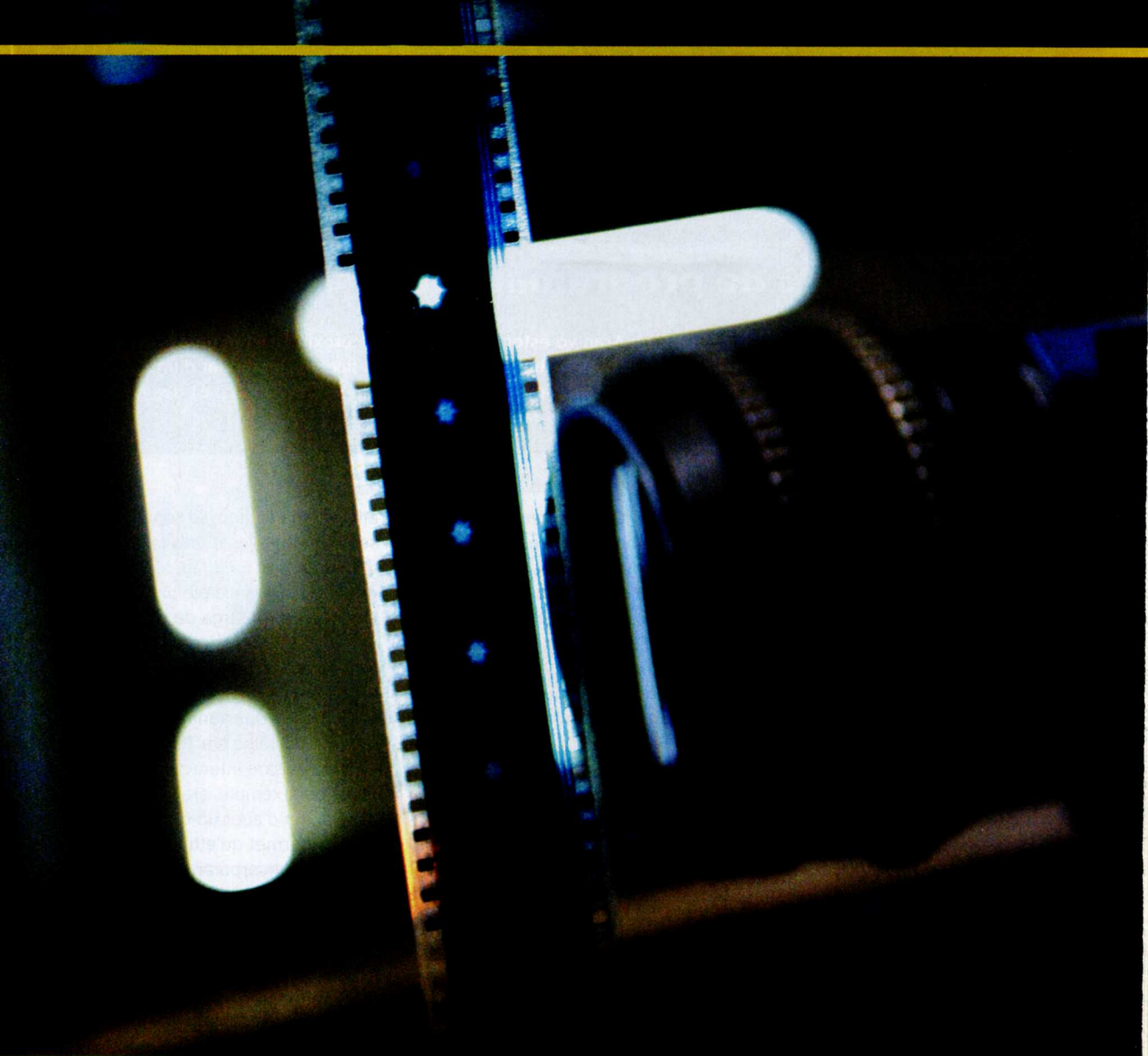
Per çò que tanh ara licència privada de Televisió Comtal SL., actualament Televisió Digital de Catalonha o TDCAT, conven destacar que se tracte d'un canau deth Grop Estrader-Nadal. Aguesta television acabe de celebrar tres ans d'emissions. Eth sòn airau d'actuacion, ath delà d'Aran serà eth Naut Pirenèu, damb era Television de Puigcerdà e era Cerdanha e Figueres, damb era Television sense Termières. Eth nòm d'aguest canau se deu ath hèt qu'aguesta television ei frut d'un acòrd signat entre Televisió Comtal e Perpinyà Infos que permet qu'eth senhau arriben autan ath Naut Empordà coma ath departament francés deth Rossellon.

ETH DESFÍS DETH GROP SEGRE

Manque parlar de Lleida Televisió Digital, mès açò ac haram en un ar-



Television en aranés.



ticle que pòrràn liéger ara seguida, pr'amor qu'eth canau de TDT deth Grup SEGRE en Aran neish damb es idies plan clares e eth compromís fèrm de hèr un 30% dera programacion ena lengua pròpria dera Val. Sense dubte, tot un desfís, avalat pera reüsida que Lleida Televisió a auut enes comarques dera lanna. Conven rebrembar qu'era television digital dera empresa editora d'ARAN ATH DIA a obtengut es sies licéncies de TDT enes que s'a presentat: quate ena demarcacion de Lhèida (Lhèida, Vielha e Mijaran,

Balaguer e era Seu d'Urgell) e dues ena comunautat aragonesa (Fraga e Montsó). Eth canau d'Aran se suenhe especialament pr'amor que se vò èster plan escrupulós damb era realitat culturala e idiomàtica deth país. Ei per açò que i aurà un centre de produccion audiovisuala pròpri ena Val d'Aran des deth que s'emeterà bona part dera programacion.

Que comence ua naua etapa entar aranés. Aumens, sus eth papèr. Mançarà veir eth nivèu d'implicacion dera Administracion (Conselh

Generau e Generalitat de Catalonha) entà saber s'aguest futur doç que se preve artenherà ara societat. Coma destaquen des dera associacion Lengua Viua, çò de mès important ei qu'era lengua s'emplegue. E que s'emplegue damb normalitat en toti es airaus dera vida vidanta. E açò còste, encara que non ei impossible. Ara i a era oportunitat istorica de daurir era factoria dera lengua: er aranés, e tanben des deth punt d'enguarda laborau, ei a punt de despegar. De toti depen que vòle plan naut e que se mantengue.

LLEIDA TELEVISIÓ DIGITAL

Un 30% de programacion en aranés

Era television que posse eth Grop SEGRE en Aran vò èster ua television de proximitat ena qu'es informatius compdaràn damb un espaci important. Mès tanben se vò favorir era ficcion a compdar d'un ambiciós projecte de subtitulacion. I auràn sèt ores setmanaus de television en aranés, bona part des quaus se generaràn en nau centre de produccion que se daurirà ena Val.

Lleida Televisió Digital ei eth nòm comerciau des disparièrs canals de TDT locau privats arthenhuts peth Grop SEGRE. Era television d'aguest grop de comunicacion lider enes comarques de Ponent a obtengut es sies licéncias as qu'optaue, Aran inclodit. Com serà aguesta television? Méter-i adjectius des d'ua revista editada per aguesta empresa pòt semblar pòc seriós, de manèra qu'optaram pera objectivitat deth long procès avalador deth Conselh der Audiovisuau de Catalonha, entà destacar què s'a puntuat ara ora de licitar-la. Lleida

Televisió Digital a tret era puntuacion mès nauta ena freqüència de Vèlha Mijaran (de hèt, a tret era puntuacion mès nauta en totes es licéncias dera demarcacion de Lhèida). En concrèt, en Aran s'an arthenhut 682 punts contra es 564 de Televisió Comtal (que tanben obten

licéncia) e un tercer canal qu'a quedat desèrt e qu' ara aurà de tornar a gèsser a concurs. E qué avaloraue eth CAC? S'as auut en compde es prepauses en foncion de s'apòsten per ua "television de proximitat", se son prèsti entà possar era migracion

ath sistèma digitau, se son empreses competitives damb capacitat d'inversion e, fin finau, s'era programacion garantís eth pluralisme. Damb aguesta targa de presentacion, eth director executiu deth Grop SEGRE, Juan Cal, se mòstre entosiasmat damb era aventura aranesa. Soslinhe "es oportunitats tecnologiquas que balhe era TDT". Era TDT ei ua television interactiua que facilite, per exemple, era subtitulacion. Eth hèt d'auer un canal de donades, permet qu'eth telespectador pogue incorporar aguesta subtitulacion sense besonh de hèc sus era còpia deth film, fòrça mès car e costós. Aguest canal de donades (qu'an de gestionar amassa aqueri qu'an obtengut era corresponenta licéncia) facilite tanben er accés ara television de collectius damb quauqua discapacitat. Aguesti recorsi tecncics en un territòri petit com Aran an de servir entà preservar eth sòn idiòma, era sua identitat. "Nosati mos comprometem a emèter un 30% dera programacion en aranés", assegure Juan Cal. E va mès enlã: "auram un centre de produccion audiovisuau pròpri ena Val". Aguest 30% dera programacion en aranés s'emeterà, ath delà, ena franja orària qu'an mès audiéncia es televisions locals: entre es 20.00 e es 00.00 ores e entre es 13.00 e es 16.00 ores. Açò son sèt ores de produccion pròpria en aranés ara setma-



lleida
televisió



Lleida Televisió apòste pera proximitat.

na. "Ac haram gradualament", avertís Juan Cal. Entre d'autres causes perquè eth mon audiovisual encara ei tan nau en territòri aranés, que serà de besonh formar professionals. "Començaram damb es informatius perquè, coma en cas de Lleida Televisió, volem que siguen er insigne dera cadena". Mès tà d'auant, era aufèrta s'ampliarà damb magazins, programes d'entretèn, ficcion e petits documentaus. Aguesti documentaus, enes que se cercarie, sustot, refortilhar era identitat aranesa a compdar dera cultura e es tradicions pròpies d'Occitània, non s'excludís que se podessen eméter en aranés e subtitulats en catalan entath rèste de canals de TDT deth grop. "Se tracta de normalizar es causes e hèr a veir ath rèste de Catalonha qu'aguest país ei autan

ric e variat que i a d'autres lengües e d'autres cultures que ne hèn partida".

Tanben ei important qu'eth public aranés pogue veir cinèma ena sua lengua. "Doblar ua pellicula ei plan costós e, ath delà, son de besonh actors de doblatge", mès subtitular es pellicules qu'ei factible. "E conste qu'açò vò d'ider balhar eth mateish tracte ar aranés qu'a idiòmes damb un Estat ath darrèr com ara Portugal o Olanda, a on tanben se subtitule e non se doble". Aguest projecte de subtitulacion en aranés serà un des primèrs passi que darà Lleida Televisió Digital en Aran. Juan Cal considèr que qu'auqu'arres aurie de liderar aguest nau panorama audiovisual que tan decisiu pòt èster ena normalizacion der idiòma. "E non forçadament auem d'èster nosati. Ja me semblarie ben

que passèsse dauant TV3 o eth Conselh Generau d'Aran". En aquest sens, eth director executiu deth Grop SEGRE se mòstre esperançat "que si guem capables de presentar aguest projecte de subtitulacion que hèsqe possible, per exemple, que seriaus de reüsida com a estat Ventdelplà se poguen veir subtitulades en aranés". Cal ditz qu'ei conscient qu'eth public d'Aran pòt seguir er argument en lengua catalana, "mès serie ua manèra importanta de hèr visible er idiòma". Hèr-lo visible mès enlà des limits dera Val. E, sustot, serie ua manèra "de garantir es drets lingüistics des aranesi", qu'ara madeish en sector audiovisual, son es grani desbrembadi. "Manque fòrça camin per recórrer", admet. Mès aumens ara semble que se sap en quina direccion cau adreçar-se.

ENTREVISTA

LISSA ESCALA

ERA DELEGADA DE CATALUNYA RÀDIO en Aran, Lissa Escala, ei ua hemna comprometuda damb era sua profession e eth sòn país. Hè partida dera associacion entà refortilhar er usatge sociu der aranés Lengua Viua e siguec era prumèra votz que se podec escotar ena ràdio en aranés.

per A.S.M.

“M’impliqui enes ahèrs pr’amor que m’interèsse eth mèn país”

Es ans de profession que l’avalen hèn que, mès qu’ua periodista, sigue era votz d’Aran. Sent aguesta responsabilitat?

Quan comencè a trabalhar eth 1979 en Ràdio Aran dilhèu òc que n’èra era votz d’Aran, pr’amor que non n’i auie cap d’auta. Ara, per sòrt, açò ja non ei atau. I a d’auti mieis, d’auti companhs, qu’empleguen er occitan. Sonque en Meddia Aranés de Catalunya Ràdio, que ja a 18 ans, èm ua equipa de tres persones. Ei a dèder, òc qu’ini-ciè jo er emplec der aranés enes mieis audiovisuas, mès non sò era votz d’Aran. Aumens non sò era unenca votz. Açò, totun, non vò dèder que non senta era responsabilitat de hèc tan ben coma poga e d’emplegar er aranés dera manèra mès correcta que poga, maugrat que tostemp penses qu’ac poiries hèr mielhòr.

Ei plan segur qu’auetz contribuït de manèra notabla ena normalizació lingüística der aranés. Ei ua satisfaccion agredoça peth hèt qu’encara auetz d’estirar eth carro?

Tostemp i a moments de descoratjament enes qu’ac deisharies córrer, mès encara prevau massa era estima ara pròpria lengua. Aguest entusiasme devèrs er aranés hè que seguís que tà dauant damb plaser. Supausi

qu’auré metut eth men gran de sable ena normalizacion, e açò tostemp ei ua grana satisfaccion personau e professionau, mès tostemp penses que poiries hèr mès, qu’ei de besonh hèr mès per Aran.

Era Val d’Aran ei un país petit. Ei difícil exercir eth periodisme sense sènter pressions?

Difícil non: ei lèu impossible non sènter aquestes pressions. As d’aprèner a relativizar-les, encara que tanben cau dèder qu’a viatges còste. En un país petit toti mos coneishem. Coneishes eth cargue institucionau, mès non com alcalde, o conselhèr, o



deputat, senon era persona que i a ath darrèr. E non ei sonque ua quèstion de politics. Tanben coneishes er auditor que pique, era votz deth carrèr qu'opine... Ei relativament facil quèir ena tricha de personalizar es informacions. O, mès ben dit, que les personalizen es protagonistes. D'un aute costat, jo tanben m'impliqui fòrça enes ahèrs pr'amor que m'interèsse eth mèn país, e açò hè qu'a viatges non i age pro distància entà que non m'afecten aguestes inevitables pressions e patisque mès deth compde.

Ètz ua periodista comprometuda que auetz presidit era associacion Lengua Viua. Hèr ràdio en aranés implique un plus de militància?

Era presidència de Lengua Viua volèrem que siguesse rotativa. Jo ne siquí pendent tres ans e, des d'alavetz, non i a auut cap d'aute president perquè ara i a ua junta que s'encarue des foncions de presidència. Mès òc, ei cèrt qu'eth hèt d'auer balhat tanti ans era cara hè qu'era gent encara m'identifique fòrça damb aguesta associacion. Non sai s'ei de besonh un plus de militància per hèr ràdio en aranés, mès jo me senti comprometuda damb eth mèn pòble. Eth país me posse e, per açò, m'impliqui en tot çò que sigue promocion e defena dera nòsta cultura. E ei evident qu'era lengua ei un des simbèus identificatius mès importants dera nòsta cultura, per açò pensam que cau promòir eth sòn emplec social.

Sus eth papèr se daurís ua naua etapa entara lengua: damb es naues licències de TDT s'ampliarà era auèrta audiovisuala e, d'un aute costat, er Estatut preve era cooficialitat der occitan pertot eth territòri catalan. Sense un compromís clar des institucions açò serà possible?

Aguest compromís qu'ei imprescindible autan des d'Aran coma des de Catalonha. Sustot des de Catalonha. Sense un clar supòrt economic, er aranés, era societat en generau, no auançarà. Ua causa ei restacada ar auta: sonque damb militància non s'arthen

cap acòrd. Doblar ei ben car e, per açò, son de besonh ajudes. Ja ac demanèrem des de Lengua Viua hè 13 ans. Per part de TV3 i auut un shinhau d'esfòrc qu'a permetut revirar ar aranés bèri episodis des *Tres bessos*, per exemple. Siguec un gèst plan important, fòrça emotiu. Mès mentre eth doblatge sigue ua excepcion, non haram arren. Auem de besonh un compromís seriós, constant. Des de Lengua Viua pensam qu'era auèrta supausarà un augment dera demada. E non sonque per çò que hè ath doblatge. Auem de revirar es classics ar aranés, auem de hèr çò de possible entà qu'era lengua age un emplec social.

Trabalhatz entara ràdio publica catalana. Pera vòsta experiència, en Barcelona s'enten era realitat aranesa?

Çò qu'ei plan segur ei qu'en Catalunya Ràdio tostemp m'an demostrat auer un gran respècte pera realitat aranesa. Des deth començament, quan prepausè mantier en aranés es talhs de votz e m'ac respectèren. Ei ua decision importanta, pr'amor que hè qu'er aranés sigue present mès enlà dera Val d'Aran, permet qu'es catalans siguen conscients qu'aci parlam ua auta lengua que, damb un shinhau d'esfòrc, se pòt entèner. Fòrça mieis encara non ac hèn. E tanben a viatges se graven es talhs de votz en aranés e catalan per s'era notícia a de gèsser d'Aran. Mès dilhèu açò ei mès fauta nòsta que de Barcelona o Catalonha. Qu'èm massa servils. Hèm anar tres lengües tot eth dia perquè ara qu'un interlocutor mos conteste en castelhan o catalan cambiam ar acte. Jo sagi de non hèc se sai qu'era persona damb era que parli m'enten perquè demore hè temps en Aran. Dilhèu semble un sistèma impositiu, mès non ac hèsqui damb aguesta intencion, tot ath contrari, damb era volentat de restacar-lo en emplec dera lengua.

Quina ei era notícia que mès vos a a shautat de poder dar ena vòsta

lengua, dilhèu era recuperacion deth Conselh Generau d'Aran?

M'auèsse shautat tant poder dar aguesta notícia! Mès malerosament, un accident de coche hec qu'aquest dia jo siguesse en un espitau de Barcelona. Me'n planhí fòrça. Auie seguit tot eth procès de gestacion, non ei de besonh didèc, mès non podí aufrir aqueira gran notícia, plan importanta entàs aranesi. Ara, açò òc, encara que siguesse en espitau, non deishè pèrder cap informatiu. Era notícia que òc qu'e podut dar, encara que non se pogue comparar ara recuperacion deth Conselh, a estat respècte as òbres deth nau tunèu, era trobada des dues boques. Ei d'aqueri tèmes damb es que te sentes privilegiat per viuer un moment istoric e podèc transmetèr. Siguec ua hèsta, un acte plan emotiu que se semblaue fòrça a çò qu'auia liegut 50 ans tà darrèr, quan eth prumèr tunèu ère en construccion.

Entàs (pògui) lectors qu'encara non la coneishen, convidatz-les ath sòn programa, *Meddia aranés*.

Meddia aranés ei un magazin d'ua ora de durada que s'emèt de deluns a dimenge de dotze a ua deth meddia ena freqüència de Catalunya Informació. Sajam que sigue un reflèx dera realitat aranesa autan des d'un punt d'enguarda social, coma cultura o esportiu. Hèm amassades, entrevistes, croniques d'actualitat, apropam era ràdio ar estudi... E tot açò se complementa damb eth resum des dimenges. Era nòsta volentat ei qu'en tot seguir eth programa pogues hèrte ua idia clara de çò que passe en Aran damb era votz des sòn protagonistes. Qu'ei complicat, pr'amor que trabalham lèu lèu toti es dies der an e èm ua equipa de tres personas e, ath delà, auem d'adaptar-mos ara realitat dera societat que mos escote. Còste fòrça trapar gent entà parlar en dirècte, o entà que donguen era replica a una notícia. Èm es qu'èm e açò supause una dificultat híguda. Mès ja portam 18 ans en antena. A mès, ara se pòt escotar pertot p'amor qu'èm en internet.

Enes darrèri ans, era Val d'Aran a passat d'auer sègles de cultura orala sonque en aranés a auer ua massificacion de mieis audiovisuaus en d'auti idiòmes coma eth castelhan, eth catalan o eth francés.



TV3 compde damb un
espaci en aranés a cargue
de Jovita Ané.

ER AUDIOVISUA

ESTURMENT BASIC ENTÀ REBROT
CULTURA ARANESA

per Anna Geli
FOTOS: N.TOLSÀ E M. ARISTREGI



ERA PRUMERA VOTZ

Era periodista Lissa Escala siguec era prumèra votz que se podec entèner en antena en aranés. Per

bonur, ja non ei era soleta. Pòga pòc, se va en tot normalizar eth panorama audiovisuau.



Es "Montanhes Araneses" non sonque son er estriuet d'ua cançon populara, senon qu'ath long dera istòria dera Val, an arthenhut fòrça protagonisme, e non sonque entara determinacion territoriala, politica, sociu e economica, senon tanben per çò que tanh ar airau audiovisuau. En país d'Aran, es aranesi captauen era senhau francesa de Super Bagnères de Luchon, que non d'Espanha, hè apruprèt 40 ans. TV2 per exemple, non se vede'c ena Val enquias prumeries des ans ueitanta, domatge entad aqueri qu'auien de besonh veir quauque seriau interessant, e domatge entàs que viuïen en Baish Aran, a on es imatges arribèren quauque temps tard maugrat qu'era senhau ère plaçada en Naut Aran pera iniciatua deth sòn municipi. Qu'ei pr'amor d'açò que vam a hèr ua petita uelhada ath desenvolupament des emisions radiofoniques pendent es darrèr ans. Aqueri qu'auien era ràdio podien entèner en onda cuerta Ràdio Andòrra, e per çò que tanh ara onda mieja RNE, ath temps qu'en Baish Aran campauen de trapar-ne bèra ua de francesa. Er an 1979, damb era intencion d'informar as esquiaires, se profite entà hèr Ràdio Aran F.M, propietat dera empresa Baqueira Beret S.A. Mès non ei enquiar an 1988 quan, a compdar dera desconexion hèta dera emisora Catalunya Ràdio, s'arthenh a hèr *Meddia Aranés*, eth prumèr e unic programa magazine en aranés d'ua ora de duracion que balhe era votz ara gent d'Aran. *Meddia Aranés* a emetut enquias nòsti dies lèu 6.300 ores pendent 18 ans.

Aguesta ei era arthenhuda dera equipa formada, des deth començament, per Lissa Escala, Jose Badia e

Jose Antonio Bruna. Lissa mos hè cinc sòs des campuletes qu'auien de hèr enes inicis; "En iuèrn, per mau temps e per densitat ena carretèra, maugrat gèsser damb pro temps, non arribàuem ara ora entà començar eth programa en dirècte, que se hège alavetz en Baqueira, (ara en Vieïha) ath delà d'auer de compartir es estudis damb es de Ràdio Aran". Eth programa recebec un prèmi per un espaci dedicat ara divulgacion e ara educacion sanitària autreat per Acadèmia de Ciéncias dera Salut de Catalonha er an 1989.

Mès tard, damb era entrada de Catalonha Cultura, s'arribèc a hèr un programa es dimenjades de dètz minutes nomenat *Temps entà Aran*, totun açò, despareshec. Per çò que hè ara produccion pròpria, en Les enes ans nauanta e damb materiau radiofonic profitat de RNE4, s'arthenh a auer ua petita radio locau aué encara en actiu, ahèr donques fòrça remercable. Ath delà, aué se pòden escotar ena Val totes es emissores oficials autan castelhanes coma catalanes atau com d'autes damb formules musicaus deth tipe "adult-chart" com per exemple, Gum FM que darrerament a introdusit un noticiari en aranés d'ues pògues menutes. Mès coma se pòt dedusir, non i a n'i a auut ua emisora oficiala aranesa, maugrat qu'er Estatut d'Autonomia deth 1978 reconeishie era oficialitat der aranés ena Val d'Aran. Era lengua e era cultura aranesa, a trauèrs deth miei radiofonic pendent apruprèt 20 ans, ei malerosament era madeisha. Per çò que tanh ara television, Manolo Perailes, tecnic installador de microrepetidors ena Val entre d'auiti, conde coma sigueren aqueri ini-

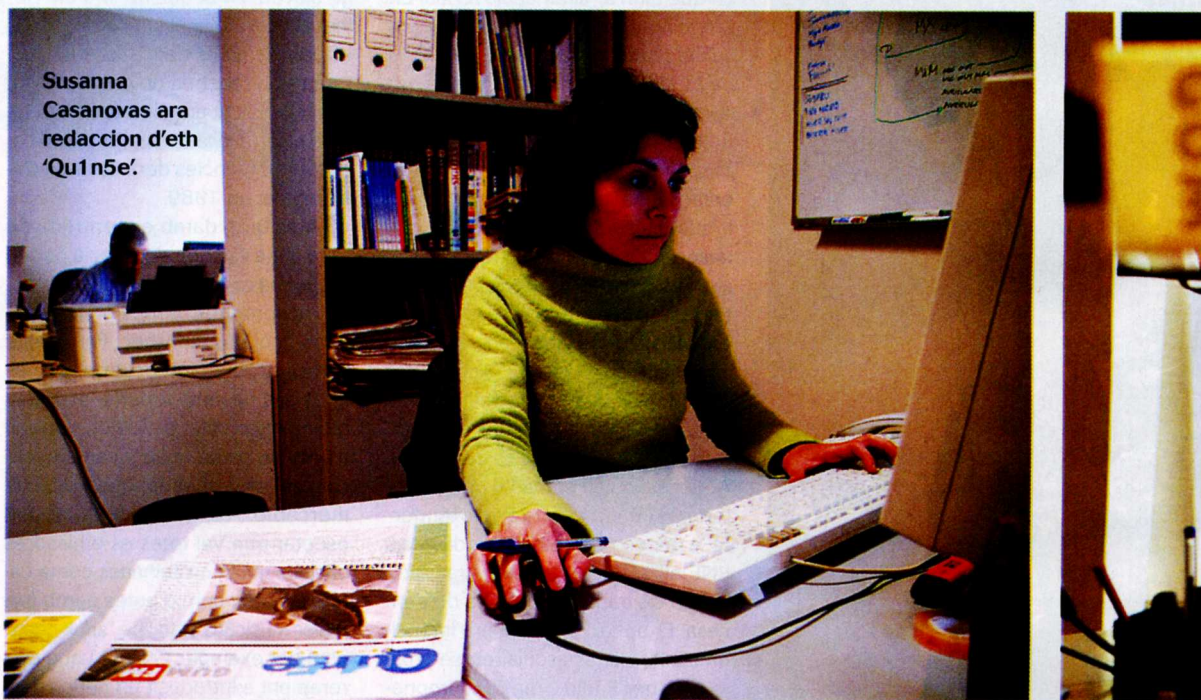
U,
OAR ERA

'Era lucana' de TVE, eth programa pioner

Pendent lèu tres ans, entre 1989 e 1991, eth circoït catalan de TVE hège ua desconexion ena Val d'Aran entà aufrir eth programa Era lucana. Per prumèr viatge, es aranesi auien era oportunitat de s'ènter era sua lengua per television. Ua hita istorica. Damb era arribada dera democràcia, er aranes anèc gessent deth reducte familiar entà aucupar er espaci que li corresponie ena societat, mès n'es mès optimistes s'aues-

sen imaginat qu'autanplan abantes de recuperar eth Conselh Generau d'Aran era television parlarie en aranes. Er actual deputat Francèsc Boya ère eth director d'aguest programa. "Sigüec ua experiéncia plan bona", rebrembe. Eth prumèr programa vengüec a gravar-lo ua equipa de Barcelona. "Encara rebrembi que parlèrem der aigua". Boya sonque hec de guioniste. "Mès a compdar d'aqueth moment se cree ua equi-

pa aranesa". Eth lider d'Unitat d'Aran ère eth director, guioniste e presentador e compdaue damb eth supòrt de Josep Maria Castellà e Roser Faure. "Sigüec ua experiéncia plan importanta ja non sonque des deth punt d'enguarda dera normalizacion lingüistica, senon que se dauric eth camin entà formar professionaus deth mon audiovisual en aranes". Logicament, Era lucana auec un fòrt impacte. "E açò qu'ère un programa



Susanna Casanovas ara redaccion d'eth 'Qu1n5e'.

cis, "i auie un medidor de senhau e anaua a campar a on ère qu'arribau, alavetz que me'n anè entath pòble de Mont e des d'aquiu agarrè era senhau francesa, atau se podec veir era TF1 en blanc e nere per tota aquera zòna". Cau tier en compde que tot eth materiau d'installacion de besonh entà poder veir era television provenguie de donacions privades e de subvencions de bèth ajuntament. Pendent es ans 1988 e 1990 s'anie

en TVE2 un programa parlat integrament en aranes que se vedie en tota Catalonha, portaue per nòm *Era Lucana*, ere mesadèr, e auie ua duracion d'ues 25 minutes. Es aranesi èren erosi d'entèner era sua lengua dehòra des montanhes, aqueri aranesi que viuien dehòra dera Val tanben, e shagrinaue as catalans que, estonats, entenien er aranes per prumèr viatge ena television. Paco Boya, director, presentador e guionis-

te; José Maria Catellà, productor e subdirector, Roser Faure coma realitzadora e Manolo Perailes coma camèra, artenheren a hèr realitat un eveniment pioner en toti es sens. Çò mès estonant ei que se deishèc d'emèter quan ja ère hèt tot çò de mès dificil.

En 1990, e possiblement en relacion damb era Lei deth Regim especiau dera Val d'Aran aprovada peth Parlament de Catalonha, comença-



'Era lucana' grauèc en París.

que totemp barauè ena grasilha e que tan lèu se hège un còp ath mes coma cada quinze dies". Era audiència, mès, que demoraue fidèu. "Sajàuem de tractar tèmes d'interès autan en airau aranés coma en occitan. Parlàuem de problematiquas dera nauta montanha, dàuem a conèisher aranesi importants... e plan tanben qu'artenhèrem entrevistar eth sarte aranés que siguec era mandreta de Coco Chanel". Per çò que tanh ara fin d'un programa coma Era lucana, Boya rebrembe que La 2 de Television Espanhòla "hè ans qu'ei enfonsada en ua reforma perma-

nenta". En un moment de relèu ena direccion se hèren numeròs e "s'ac carguèren". Dilhèu non i auec pression social ne politica entà evitàc", admet. Plan segur qu'aguesta "mancaça absoluta de supòrt institucional" cau contextualizar-la "en ua fasa plan embrionària deth Conselh Generau d'Aran". Çò d'important, mès, ei que dempús d'Era lucana vierien d'auti programes, d'auti espacis audiovisuals en aranés. Damb eth pas tà dauant que se dec damb aguest espaci de La 2 s'iniciaue un camin sense retorn entara normalizacion.



Maria José Saurina, dera emissora en aranés Gum FM.

ue ua desconexion setmanèra deth Telenotícies Comarques en TV3 sonque en aranés. Era emission duraue alavetz ues 20 minutes, ara ne dure 10, temps totemp condicionat pera part comuna de tota Catalonha. Ath començament i arribèc a auer ua equipa de 6 persones, aué sonque ne son dues: Jovita Ané coma redactora e presentadora e Pilar Fernández coma operadora de camera. Jovita Ané rebrembe es dificultats deth co-

mençament des retransmissions "a traucers d'un sevici de taxi s'enviauen es imatges entà Barcelona e aquerò treiguie immediatesa". Aué eth taxi ja non ei de besonh, es nauas tecnologies an adocit eth trabalh des prumeries. Ara tanben se pòden vèir un tartèr de cadenas televisiuas de tot tipe, (tanben es oficiaus per çò que hè a Catalonha) a on tanben ei oficiau er aranés. Auem ua connexion recenta a internet tà escotar es

programes de *Meddia Aranés* en hilat se volem, e tanben s'a hèt bèra produccion en DVD revirada deth catalan ar aranés. Mès, guardatz-ac, era nòsta cultura, a traucers der audiovisual a anat en devarada. Era qüestion alavetz ei, coma se pòt mantier ua cultura sonque damb er esfòrç inestimable des mestres enes estudis ath temps que i a ua influència televisiuas sonque de dehòra? Bèth un podarie pensar facilament que dilhèu se'n foten de nosati. En un lòc plan petit, damb tant rebrotament audiovisual enes d'auti idiòmes, er aranés çò que sonque pòt visionar ei era sua mòrt.

Toti es mainatges (e es grani) dera Val an eth dret, ja non didem eth déuer, de poder aumens veir, per exemple, diboishi animats en aranés. Açò mos hè encorniar que dilhèu es disparièrs govèrns dera Generalitat de Catalonha ath long des ans an desbrembat qu'an ua lengua fraia que calie suenhar-la sense plànher-la, tanben per çò que pertòque ar airau audiovisual. Ath delà, es disparièrs representants aranesi podarien auer prenut er exemple dera nòsta vesia Catalonha que, fin finau, a auer era escadença entà qu'era mau apearada "caisha pèga" (coma didie ua professora mia) se torne un shinhau mès garlapada entà qu'eth catalan tanben se parlèsse en carrèr, e non sonque enes estudis.

ES TRES BESSOES

Ua experiéncia indesbrembable

per A. Sàez

FOTOS: CROMOSOMA/TVC

Hè lèu dètz ans se produisc un petit miracle lingüistic que hec possible qu'ua des series de diboishi animats de mèis reüsida enes ans nauanta (com ara) se doblèsse ar aranés. Parlam de *Es tres bes-soes*. Eth 1998 s'estrenaue *Era princessa e eth cede*. Prumèr s'auie hèt un casting dubèrt en qué participèren toti es mainatges dera Val. Siguec ua experiéncia indesbrembable entà toti, e tanben tara ilustradora Roser Capdevila. Toti sabem que *Es tres bes-soes* ei ua ficcion qu'inspirèc ena sua pròpria experiéncia personau, donques que siguec mair d'ues trigemèles aperades Anna, Teresa e Helena, coma es celebres personatges de diboishi animats. Donques ben, aguestes hemnes, que ja an trenta set ans, se gestèren ena Val d'Aran. Atau qu'ac confessèc Roser Capdevila ena pre-



UN ACTE ESPECIALAMENT EMOTIU

Es tres bessoes que son inspirades enes trigemèles qu'auèc Roser Capdevila. Segontes admet era pròpria

diboishanta, se gestèren en Aran, çò que convertic eth doblatge de dus episòdis en un acte especialament emotiu.



Marina Higuera (Helena), Alba Orrit (Anna) e Clara Berdié (Teresa).

sentacion d'aguesta prumèra revirada. Un doblatge que, damb tot lo que compòrte, aurie er aonor d'èster eth prumèr que se hège en aranés. Ara productora Cromosoma, era factoria a on borís era imaginacion de Roser Capdevila, reconeishen que maugrat qu'es bessoes parlen lèu lèu tanti idiòmes coma i a en mon, era experiéncia aranesa siguec fòrça emocionanta pera implicacion deth territòri e era importància qu'auèc entà Aran aqueth prumèr doblatge. Se hège realitat eth somni dera plea normalizacion, encara que malerosament, *Es tres bessoes* sigueren mès era excepcion qu'era règla.

Clara Berdié, qu'actuaument ei

ua gojata de dètz-e-ueit ans qu'estudie Economiques en Barcelona, siguec ua des tres mainades escuelhudes. Li toquèc eth papèr de Teresa, ei a díder, era bessoa que pòrte eth tricòt e eth lacet deth cap de color ròsa. "Siguec ua grana experiéncia", remèrque. Rebrembe qu'en casting se presentèc fòrça gent. "Èster ua des escuelhudes ja ère plan encoratjador, mès ei qu'ath delà a jo *Es tres bessoes* ja me shautauen fòrça". Damb era perspectiva des ans, reconeish que non siguec pro conscienta de viúer un moment istoric entà Aran. "Ara pensi que siguec plan important". Non li importarie repetir era experiéncia. "Sò estudiant ua car-

rèra que non a arren a veir damb aguest mon mès me shautarie fòrça poder participar en d'auti doblatges e contribuïr atau ath foment dera mia lengua". Rebrembe qu'eth dia dera estrea se senteren coma esteles de Hollywood. "Mos vestírem de bessoes, damb es pantalons damb 'peto', es tricòts cadua deth sòn color, e eth lacet en cap e cantèrem era cançon des tres bessoes ath delà de hèr ua petita coreografia". L'azard volec que Clara auesse de hèc damb eth braç bendat. "Auí un accident d'esquí", mos conde. Mès arren podec eclipsar eth sòn bonur. "Siguec fòrça polit e mos tractèren fòrça ben".

Anna, era bessoa que va de co-

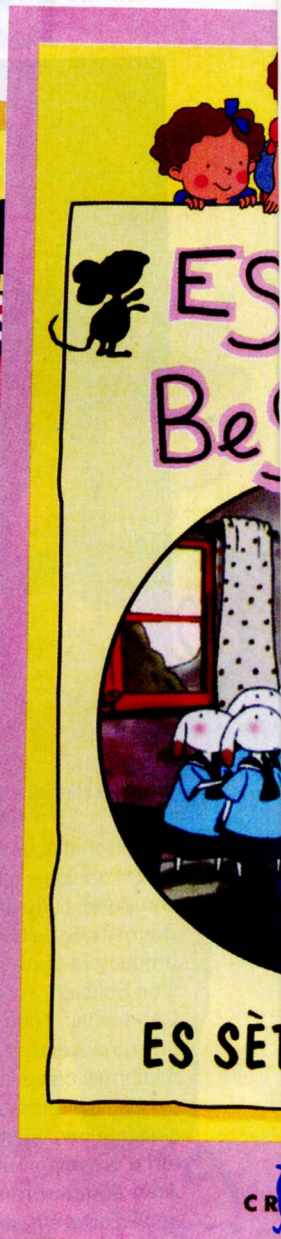
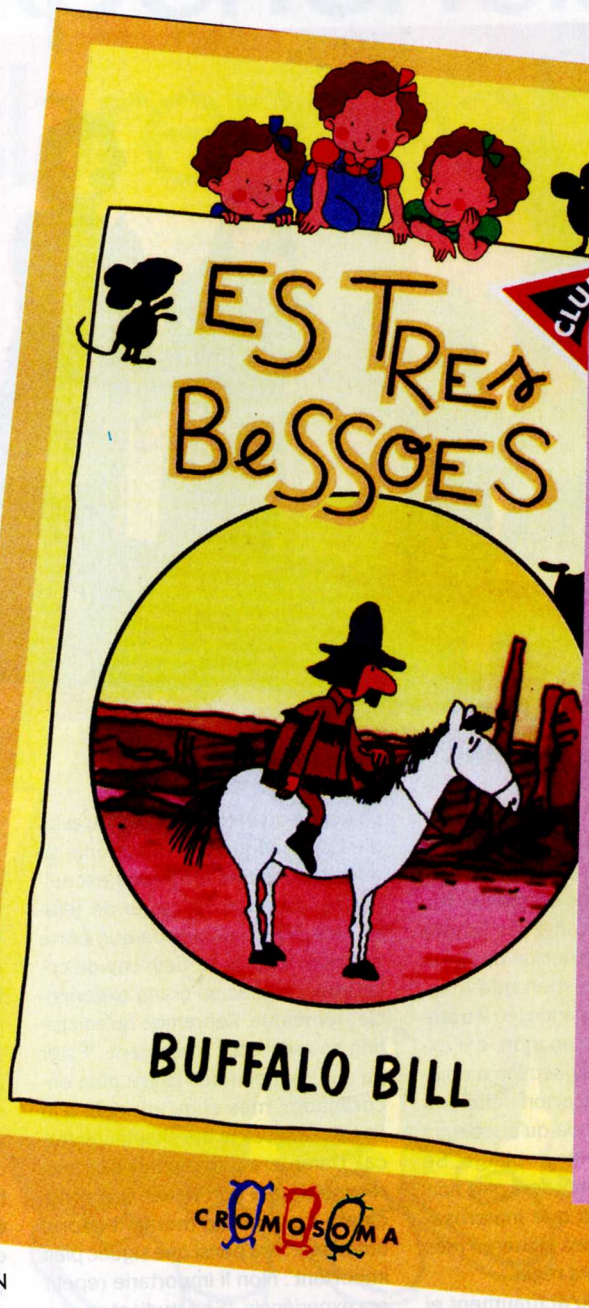
MÈS DE 500 PERSONES

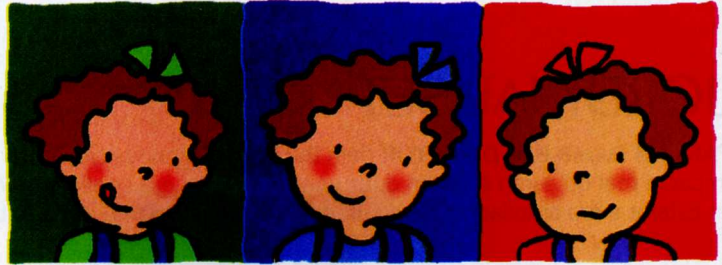
Era estrea de 'Era princessa e eth cede', un capitol de 'Es tres bessoes' en aranés, siguec ua gala coma

hège temps que non se viuie en Aran. Eth cinèma de Vielha demorèc petit entà acuelher es mès de 500 persones

lor blu, ère Alba Orrit. Era participèc en casting perqué era escòla rurala deth Naut Aran a on corsaua primària decidic portar toti es sòns escolans a viuer aguesta experiéncia. Era sorpresa siguec qu'ua setmana mès tard la piquèren des de Cromosoma entà dèder-li qu'auie estat escuelhuda. "Siguec plan divertit", assegure. Era màger complicacion damb què mos trapèrem ère era coordinacion de votz e moviments de boques des diboishi. "Ath principi, mos costaua un shinhau". Mès mos ajudèren fòrça. Com qu'Alba ara estudie Magistèri se'n da compde de tot çò qu'aprenec. " A mès, auerem era oportunitat de conèisher a Roser Capdevila e de descorbir coma se hè entà qu'es diboishi animats agen votz. E, çò de mès important, qu'aguesta votz sigue aranesa. De hèt, Alba ei ua gojata comprometuda damb èra sua cultura que hè classes d'aranés en Lhèida. "Serie divertit poder tornar a participar en ua experiéncia similara".

Que manque ua bessoa, Helena. Era sua votz en aranés corresponie a Marina Higuera, qu'ara ei a punt de hèr 17 ans. Eth sòn cas siguec de pellicula. Non s'auie de presentar ath casting pr'amor qu'auie de hèr un viatge que finaument non hèc e ua amiga la convencec entà que l'acompanhèsse. Quan ja èren es dues ena ràdio pensèc que non perderie arren se hège era pròva e aconseguic eth papèr. L'estone fòrça era picada d'ARAN ATH DIA. "Lèu ja non me'n bremba-





Era seria a auut ua gran sensibilitat damb es lengües minoritàries.

ue!" Mès li hè fòrça illusion revíuer eth moment en qué se calèc en papèr dera bessoa deth lacet verd, era que tostemp a fòrça hame. "Entà jo siguec ua experiéncia fòrça personal, d'aqueres que tostemp pòrtes laguens". E ei que des tres, Marina ei era que se sent mès atrèta peth mon der espectacle. "Me shaute", coheisse. Hè teatre, cante en ua corau..."serie magnific poder hèr ua causa parièra en un rodatge coma eth que hí de petita". Rebrembe qu'estaue plan nerviosa eth dia dera estrea. Des estrees. "Que mos portèren per tot", explique. Tocaue cantar era cançon de *Es tres bessones* e barar-la. Luenh demorauen es tres dies de doblatge. "Mos ajudauen fòrça, mès rebrembi qu'ua des causes que mès mos costauen ère hèr a veir qu'arríem". Entà arthenhèc soent era equipa optaue per hèr-mos gatalheues. "Ère çò de mès efectiu". Alba, coma es sues companhes, se sent privilegiada per auer podut hèr de bessoa enes estudis de TV3 de Salardú, mès cre que se les escuelheren non siguec per arren mès que per auer ua votz similara ara des dobladores deth catalan. "Supausi que non volien que sonèsse estranh", ditz trèigue-se mèrit.

Dempús d'aguesta prumèra experiéncia damb *Era princessa e eth cede*, es tres bessoes araneses que non se coneishien abantes de participar en doblatge, balhèren era sua votz tà dus capitols mès d'aguesta seria internacionala: *Es sèt crabetes* (1999) e *Bufallo Bill* (2000). Alba, Marina e Clara coincidissen en afirmar que siguec domatge que non se'n doblèssen mès. Aguesti capitols se comercializèren en video e

se distribuïren per totes es escoles araneses. Siguec ua manèra de demostrar as mainatges que damb era lengua pròpria deth sòn país tanben se pòden veir diboishi animats. Que totes es lengües son bones entà tot. De hèt, era seria *Es tres bessones* a auut tostemp ua gran sensibilitat damb es lengües considerades minoritàries. Atau donques, s'an revirat capitols entar euskera, eth gaelic, eth galleg... Entad aquestes cultures, poder mostrar as mainatges es sòn idòls parlant coma eri ei quèstion de garantir eth futur der idiòma. Dilhèu per açò era estrea de *Es tres bessones* en aranés siguec ua gala coma hège temps que non se viuie ena Aran. Eth cinèma de Vielha demòcèc petit entà acuelher es mès de 500 persones que volien veir eth resultat deth prumèr doblatge ara lengua pròpria d'Aran. Se considerèc ua sòrta de pròva pilòt ena qué eth Conselh Generau d'Aran auec un papèr important. Ei de besonh rebrembar que se paguèren 800.000 pesetes d'aqueri tempsi en concèpte de subvencion entà hèr realitat *Era princessa e eth cede*. Ath delà des sòs, aquest titol auec supòrt. Supòrts institucionau e social. Non manquèren voluntaris entà hèr d'extra enes disparièrs petiti papèrs suplementaris.

Era dolenta dera pellicula siguec era avocada Maria Josep Casanovas. E non pas perquè auesse arren en contra dera experiéncia, tot eth contrari. Ei siguec ua des que mès activament i participèc des dera Val en sòn papèr antagonista dera Brúisha Engüejada. Sense era, es bessoes non aurièn podut hèr arren. E hèren fòrça. Fòrça pera lengua.

ENTREVISTA

JORDI JAUSET

PARLAM DAMB ETH DIRECTOR deth Burèu de Comunicacion dera Generalitat sus quin serà er impacte real qu'auràn en Aran dues naues realitats: era cooficialitat der aranés en Catalonha que preve er Estatut e era ampliacion dera aufèrta audiovisuala damb era aprobacion des licéncias dera TDT.

"Era implicacion dera Generalitat damb er aranés serà totau e absoluta"



Prudéncia. Aguesta ei dilhèu era paraula que mès ben definís er estat d'anim damb qué afronten es aranesi aguesta naua e prometedora etapa. Aumens sus eth papèr. Arrés non vò méter eth cava ena nevèra abantes d'ora. I a ua pòur: qu'era Generalitat non sigue compliça d'aguesti cambis politics e sociaus. Sense eth supòrt de Catalonha, semble que serà dificil qu'arribe a bon pòrt era cooficialitat der aranés contemplada peth nau Estatut o era significatiua preséncia der occitan enes mieis de comunicacion dera Val d'Aran. Parlam sus aguesti tèmes damb eth director deth Burèu de Comunicacion deth Govèrn dera Generalitat, Jordi Jauset.

Quina serà era implicacion deth Govèrn dera Generalitat entà qu'açò non demore en papèr mòg?

Era implicacion deth Govèrn dera Generalitat serà totau e absoluta, e eth sòn compromís se reflectís en toti es tèxtes legaus e normatius que tanhen ara lengua aranesa e eth desenvolupament dera television digitau terrèstre locau.

Autan eth nau Estatut, coma era Lei der Audiovisual de Catalonha, co-



ma, tanben, era Huelha de Clausules deth Concors dera TDT locau comerciau sagan de balhar ar aranés era importància que realment a e qu'arrés, en Govern, ac met en docte. Ara ben, conven èster prudents, donques qu'er Estatut ei encara un esturment que cau desvolupar, e que diuèrsi aspèctes dera Lei der Audiovisuau de Catalonha an estat recorridi dauant deth Tribunau Constitucionau peth govèrn centrau. En quin-

sevolh cas, çò qu'ei indiscutible ei eth compromís deth present govèrn dera Generalitat.

Enes condicions exigides entàs concessions de licències de TDT ena Val d'Aran se demane emplegar er aranés "de forma significatiua ena sua programacion". Era Generalitat preve destinar bèth tipe d'ajudes (economiques o non) entà qu'açò sigue possible?

Entath Govèrn dera Generalitat, era importància der aranés ei equiparable ara deth catalan e, en aguest sens, eth sòn emplec serà identicament subvencionat, de manèra qu'es emissions televisives en lengua aranesa receberàn exactament eth madeish supòrt que reciben es emissions en catalan. En aguest sens, voi rebrembar que, es darrèrs dus ans, eth Govèrn a destinat chifres plan importantes a cadun des concorsi publics peth supòrt as emissores de ràdio e de television e era premsa digitala de caractèr comerciau en lengua catalana e aranesa. Era volentat deth Govèrn ei continuar damb aguesta politica de supòrt.

Ath delà d'aguesti canals locaus privadi, i aurà espaci entar aranés enes nau canals de TDT dera television publica catalana? I a bèth projècte en fèrm?

Per çò que hè a Television de Catalonha, probablement sigue era Corporacion Catalana e era direccion de TVC qui mès precisament poguen contestar ad aguesta pregunta, encara que no dobti que, coma part deth patrimonì lingüistic deth país, er aranés traparà nauis espacis de difusion gràcies ara TDT publica d'ambit nacionau.

D'un aute costat, quan parlam de TDT publica catalana, conven auer present que, ath delà des dus programmes privadi qu'autregèc eth Conselh der Audiovisual, era Val d'Aran compdarà, tanben, damb un programa public de TDT locau (Vielha e Mijaran, Naut Aran e Bossòst), e qu'aguestes emissions an d'exercir, en sòn airau, un papèr decisiu ener emplec e normalizacion der aranés.

VA DE LENGUA

JUSÈP SANDARAN E ES ARANESI DE FILIPINES



per Aitor Carrera

Professor de lengua e lingüística occitanes ena Universitat de Lhèida

Que coneishem er espaci a on se parle era lengua occitana: es trenta departaments deth sud der Estat francés, era Val d'Aran e es Valades piemonteses. Que sabem tanben qu'er occitan se parle ena Gàrdia Piemontesa (en Calàbria) e que s'ei parlat en punts d'Alemanha. Aquerò qu'ei conegut. Mès non n'ei çò que seguís. Er occitan en version aranesa qu'arribèc en zònes mès alonhades qu'Alemanha o Calàbria. Qu'ac sabem gràcies ath canejanés Jusèp Sandaran. Sandaran, un personatge important dera cultura aranesa des darrèrs dus

sègles, qu'ei autor de poesies e tèxes costumistes, mès tanben dera prumèra descripcion der aranés e d'ua conferéncia arremarcabla aperada *'La Vall d'Aran i els catalans'*, hèta en Barcelona er an 1913. En aquera conferéncia, publicada pendent eth madeish an, Sandaran mos compde qu'er aranés s'ei parlat dehòra d'Aran, concrètaments en païsi qu'auien estat aucupadi pes espanhòls: Ondures e Filipines. En Ondures i auie ua colonia d'aranesi formada per familhes emigrades, que siguec localizada per azard. En Fili-

pines, en tot qu'er oncle de Sandaran e uns amics parlauen e badinauen en aranés en un cafè, veigueuren a escotar e a arrir de çò que didien a un senhor qu'ère setiat en ua taula vesia. Que se n'estonèren e li demanèren se per qué arrie. Sandaran que'n compde era seguida: "la seva mare, que era del poble (en aquell indret de Filipines) parlava com ells, i [...] la gent del poble en allà tota parlava aquella llengua". Extraordinari, donc. Pendent un temps, en espaci lingüistic aranés non se coguèc eth solei.

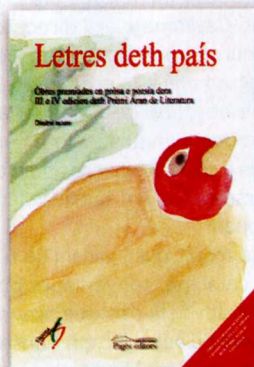
www.pageseditors.com
ed.pages.editors@cambrescat.es

Pagès editors

Garona
Llibres
en aranés



Era literatura pròpia dera Val d'Aran



Letres deth país
Diuèrsi
autors



Mescladís
Diuèrsi
autors



**Jacinta,
casa e país**
Pepita Caubet



**Presoèrs dera
mar gelada**
Francés Boya Alós

Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida - Tel. 973 23 66 11- Fax 973 24 07 95

DICCIONARI

A

Alabets: *adv.* llavors

Anfòrxtó: porxo o cobert travesser d'alguns carrerons

Arrat: rata, ratolí

Autan: (nom del vent) llevant

B

Balaguèra: vent calent de migjorn

Baülh: bagul

Bisc: *adj.* guerxo

Brotón: rebrot

Buhadé /bohadedé: canó de ferro per bufar el foc.

C

Cagira d'arrepòs: cadira (amb recolzador pels braços).

Calhauada: pedrada

Carrinlà: fer cruixir les dents; gri-nyolar (una porta).

Causa: cosa

Cistalha: cistella, també conegut com a 'Tistalha' en algunes zones.

Cramba: cambra

D

Deixondrat: *adj.* desmillorat, afaquit

Después: *adv.* després

Dieu: Déu

Dorna: tupina del confitat

E

Encolia: humor, melangia

Ereu: hereu

Escabòt: ramat reduït de bestiar

Estialhes: estenalles

Estramuncà: ensopegar, trepassar

Estrument: arnés, eina

F

Fricassada: carn fregida amb patates

G

Galaia: ovella nimfòmana o que vol marrir

Galdrofa: baldufa

Gangalha: escltxa

Gormant -anda: *adj.* llaminer

Grilhon: grill

Guit, -a: *adj.* furro, indòcil; bèstia que no es deixa tocar

H

Hai: faig

Hame: fam

Haraga: maduixa

Hereixenc: porcell de mig any

Huge: fugir

I

Ierla: part fèril d'un prat vora el riu

Iranja: taronja

J

Jas: jaç

Jauba: espècie d'argelaga

Jornau: jornal

L

Laganya: lleganya

Lapà: llepar

Lauet: allau, esllavissada de neu

Leixon: colostre (primera llet després de parir).

Lumedà: llindar

Luta: lluita

M

Maixera: barba

Mandòrra: patata

Marregada: marrada

Merlí: moixó gros

Milhó: millor

Monn: món

Motieu: motiu (malnom)

Munt: *adj.* menut, triturat

N

Nèira /anèira: entrada o rebedor d'una casa

Neurí: nodrir, criar, alimentar

Ninn: niu

Nòssa: boda, casament

Nyoquet: manyoc

O

Omit, -ida: *adj.* humit, -ida

P

Paè: paner, cistell

Panà: robar, furtar

Pàrrec: pàrrec (dependència per tancar el bestiar)

Pauma: palmell de la mà

Peira: pedra

Petge: pegat curatiu

Pobilha: pubilla

Praube: pobre

Q

Quilha: bitlla

R

Rabolh: reboll

Rastèt: eina en forma d'aixada, amb pues de ferro i usada per treure fem

S

Sable: arena, sorra

Salieua: saliva

Saorra: sierro, fem d'ovella i de cabra

Sarna: serradures // ronya

Sarte: sastre

Sau: sal

Sede: pèsol

Selha: galleda

Senn: seny

Soberann: sobreany, cavall, matxo o ruc de dos anys

Sorsa: deu abundosa, font

Sur: suro, tap de suro

T

Tartè: pedregal, tartera, munt de pedres

Tauerna: taberna, hostal

Tenca: bresca de mel

Tenyat: envà, antosta de taules de fusta unides

Tiadé: porcell

Timor: tumor

Titàs: disfressa, màscara

U

Usclà: socarrar, socarrimar

V

Vere: verí (de l'escurçó)

Vesin: veí



Era millor companhia tath futur ei era tua.

Ua gran companhia ei aquera qu'arribes ath futur abantes qu'es autes. En Endesa estam metent en funcionament eth pervier de mès de 22 milions de clients en tot eth mon. Èm era primèra multinacionau electrica espanhòla e contunham en tot créisher entà generar progrés e benèster. Per aquerò auem era seguretat de que damb era tua companhia, arribaram ath futur abantes qu'arrés.

